

SERGEJ LEBEDĚV DĚTI
SRPNA

Z ruštiny přeložil Libor Dvořák

Pistorius & Olšanská
Příbram 2016

Tato kniha vyšla s laskavou pomocí Ministerstva kultury ČR
a Institutu překlada.

AD VERBUM

© 2014 by Sergei Lebedev
Překlad © Libor Dvořák, 2016

ISBN 978-80-87855-43-0

*Když osud v stopách našich kráčet
a jako běs břitvou v ruce mával*

Arsenij Tarkovskij

Prolog

Ó ta kniha svárů, ten soupis běd a neštěstí! Bůh je svědkem, že vznikla z nejlepších popudů a se vznešeným úmyslem napravit nalomené osudy potomků, zbavit je osudového rodinného prokletí, ochránit je před nástrahami bytí, kořenícími v minulosti.

A proto jeden člověk nebyl v zájmu požehnané budoucnosti do příběhu přijat; na palubu rukopisné archy nesměl vstoupit a zůstal ve venkovní tmě: takhle se ve vstupu do domu brání těm, kdož sami sebe poskvrnili a mohli by poskvrnit i jiné. Jenže z tohoto činu, jenž se zdál zcela správný, se zrodilo nové zrno původního údělu. To pak celou knihu učinilo počátkem ďábelské hry, klenoucí se přes epochy i generace.

Jenže kdesi na počátku oné pouti, na podzim roku jedena-
devadesátého, byla kniha velkolepým darem, ba vytouženým setkáním; zdálo se, že přišla ve věru pravou chvíli, že je předzvěstí velkých i menších změn, jež čekají zemi i její obyvatele.

Jaké to byly měsíce! V srpnu na Lubjanském náměstí, kde do asfaltu dutě buchl Železný Felix, jsme všichni měli pocit, že tady a teď se rodí nová země. Už jsme vlastně v ní, stačí nějaký jeden či dva kroky, abychom skoncovali s chmurným a smutným dědictvím; potřebujeme pravdu o minulosti – v takovém případě nebudeme opakovat chyby a dějiny se vydají jinou cestou.

Nenápadným hrdinou té doby se pro mě stal horolezec, který vylezl na Dzeržinského sochu, aby jí kolem krku přehodil lano autojeřábu; vyškrábal se nahoru, lano řádně usadil,

slezl a odešel, zmizel v davu a už nikdy se nikdo nedověděl, kdo to byl: jeden ze stovek, tisíců, desetitísíců mladých lidí, *děti srpna*, jak jsem si nás tehdy všechny pojmenoval.

Bronzový netvor byl povalen, prolhanou minulost jsme odmítli. Kdežto pravda je v knize, v rukopisu, uzavřeném hnědou koženkovou vazbou se hřbetem prošíтым navoskovanou režnou nití. Byl to nečekaný, náhle se objevivší rukopis, který do mých rukou v posledních srpnových dnech svěřila má babička Táňa.

V dětství jsem jako jediný z rodiny věděl, že cosi píše, a tušil jsem, že to budou její vzpomínky. Jenže takhle to šlo rok za rokem, přičemž občas jsem ji celé měsíce neviděl, že by sedla ke stolu a sešit v tuhých deskách otevřela; až jsem si na to její nikdy nekončící sepisování zvykl a měl jsem za to, že to bude takový vnitřní rozhovor, k němuž nikoho zvenčí není zapotřebí. Pak, někdy koncem osmdesátých let babička onemocněla, choroba střídala chorobu a ten její sešit s rukopisem kamsi zmizel. Vytratil se tedy i z mých úvah, zapomněl jsem na něj s uchvátanou lehkostí výrostka, hltajícího den po dni; přemýšlet o rukopisu by znamenalo podporovat přízračnou, na ničem se nezakládající naději.

Naději? Ano, naději.

V okamžicích, kdy jsem se nad tím zamýšlel, jsem cítil, že babiččin rukopis je cosi skoro zakázaného, v životě, který jsem žil já, zcela nemyslitelného. Rozhodně jsem nebyl myslí geniálně předvídavé, ale přesto jsem tušil, jako se dá tušit nálada či atmosféra, že jsem se ocitl v jakémsi nepopsatelném poli mlčení.

Dítě do uvědomovaného života vstupuje s přesvědčením, že dospělí žijí v jistém smyslu opravdu poctivě; jistě, jemu jakožto dítěti ledacos neřeknou, protože „na to seš ještě malej“, a nořit se do tajemství dospělých je jedna z nejpoutavějších činností dětství; jak má ale připadnout na to, že je mnoho věcí ze sféry probíraného zcela vyloučených, že je tu jazyk, v němž se mlčí?

Protože dítě si ještě neuvědomuje hierarchii důležitosti, dokáže jen zaznamenat různé podivnosti, náhlé zámlky v řeči, dokáže vycítit signály náhlého odcizení blízkých lidí, kteří jako by se stávali přísnými strážci čehosi neznámého. V letech třicátých a čtyřicátých mlčeli s roubíky v ústech, ale počátkem osmdesátých let roubík zmizel a zbyl tu jen zvyk nosit ho v ústech, který do lidské osobnosti doslova vrostl; takhle se z mlčení stala *mlčenlivost*, z jevu vlastnost a člověk tuto domnělou vlastnost už nikdy nedokáže propojit se skutečnými příčinami jejího vzniku, jež jednoduše nezná.

Babička Táňa byla takřikajíc adeptem víry v mlčení. V jiných lidech jste dokázali odhalit alespoň sedlinu nepronoseného, tíhu nevyřčeného, spočívající v duši; slova se tu a tam drala na povrch třeba ve společnosti kolem stolu – nesrozumitelná a snad i bojící se sebe samých. To babička Táňa, podobna mnichu, který dosáhl nejvyššího stupně řeholnické usebranosti, ten pohyb slov ve vlastním nitru potlačila; její mlčenlivost byla hlubinná.

Rodiče měli své vlastní velmi přesvědčivé vysvětlení, proč babička Táňa tak nerada vzpomíná na minulost a mluví o ní; skládalo se ze dvou částí.

Za první byla redaktorkou Politizdatu, stranického nakladatelství politické literatury. A i když její práce nebyla ideologická, ale ryze technická, rodiče měli za to, že babička byla vycvičena (což tak zřejmě alespoň zčásti bylo) k tuhé disciplíně, jež ve všech provozech, kancelářích i chodbách Politizdatu panovala: vždyť tady se vlastně *vyráběla* oficiální minulost – zvláště k tomuto účelu sepsaná, vyretušovaná a poté schválená.

Za druhé v rodině vládlo jedno tajemství, ovšem prezentované tak umně, že jako tajemství vůbec nevypadalo. Můj otec, narozený za války, sám vyrůstal bez otce, jehož nikdy neviděl, stejně jako já svého dědu. Nikdy se o něm nemluvalo a nezachovala se jediná známka jeho existence; dokonce i otcovo patronymikum – Michajlovič – vypadalo jako zvolené zcela nahodile a ve smyslu příbuzenských svazků nic neznamající.

Místo člověka tu zbyla jen jakási vyzývavě samozřejmá prázdnota, asi jako pahýl po amputované noze, takže nějaké otázky vyvolávat nemohla; jako by to opravdu bylo tak, že děti se rodí z ničeho, jen vlivem okolností, bez sebemenší mužské účasti.

Zároveň – v naprostém protikladu s onou prázdnotou – tu existovala legenda, příběh, který si babička Táňa vymyslela pro ještě nedospělého otce – legenda o tom, že děda Michail byl radista, že se s babičkou seznámili už před válkou na tělovýchovných slavnostech, zamilovali se do sebe, chtěli se vzít, jenže do toho přišla válka a děda Michail byl se skupinou rozvědčků vysazen hluboko v německém týlu, málem až rovnou v Německu. Od té doby, pravila legenda, o něm nedorazila jediná zvěst. Možná zahynul, ale možná doposud žije tam, za železnou oponou, a posílá tajné depeše. Babička vytvořila tento obraz pro svého syna, jehož vrstevníci se mohli pochlubit tatínky-hrdiny, jednou žijícími, jindy padlými, přizvala ho, aby se na této fantazijní hře podílel, a on na to přirozeně přistoupil.

Od té chvíle žil v rodině svým vlastním životem fantom; všichni v podstatě věděli, že ta legenda je lež, ale protože to byla lež zdánlivě prospěšná, díky vytrvalému opakování a snad i zvyku s ní všichni zacházeli tak, jako by to byla pravda.

Také já jsem jí až do puberty věřil a dnes už si ani nevzpomenu, kdo mi to vyprávěl první. V jedenácti či dvanácti jsem pochopil, že historie tajného radisty je milosrdný klam. S podivem však bylo, že tohle odhalení příběh radisty Michaila nezničilo; ten příběh přece jen vyplňoval prázdné místo a naznačoval, že děda je figura reálně existující. Ohromovalo mě, jak se smyšlenka pomalu, ale důsledně vplétá do reality, takže pro mé děti, pokud se mi nějaké narodí, už to všechno bude historie zcela pravdivá.

Mí rodiče se zřejmě domnívali, že se za babiččiny mlčením o dědovi Michailovi skrývá hluboká osobní tragédie: nebylo to tak, že prostě odešel na frontu, kde padl nebo zmizel beze stopy, to ne – on ji asi i s dítětem opustil, odešel k jiné

ženě a vyklubal se z něj zkrátka chlap bezectná; nebo možná válka odhalila, že to byl zbabělec, který utekl z bojiště, ale pak byl souzen a popraven.

Za zmínku jistě stojí, že nikdo a nikdy nepřišel s předpokladem, že děda Michail se mohl vzdát, stát se vlasovcem, pak padnout do zajetí a ocitnout se v sibiřských lágrech, anebo mohl být uvězněn za kritiku sovětského zřízení, stejně jako třeba dělostřelecký kapitán Solženicyn. To by bylo drama dějinné, ba s příchutí politickou, kdežto v babiččině případu všichni viděli (či snad chtěli vidět?) tragédii především právě osobní, ba dá se říci ženskou: úžasná, skvělá žena prostě narazila na muže v každém ohledu *nevhodného*.

Takovýto postoj mimo jiné skýtal výborné vysvětlení, proč by nebylo dobré se babičky Táni na dědu Michaila ptát – protože šlo o *osobní* drama, děda patřil jen jí, byl to přece příběh zlomených citů. A tak se nikdo na nic neptal; mám dokonce pocit, že podobný stav věcí všem vyhovoval, protože otec i matka se podvědomě obávali, že babiččino pečlivě skrývané tajemství by nakonec nemuselo být ryze osobní; a vůbec – tam v minulosti je plno věcí, před nimiž je oba i mě babiččino mlčení ochraňuje.

Na zdi babiččina pokoje visely desítky starých fotografií: praděd, prabába, babiččini bratři a sestry či další blízcí i vzdálení příbuzní; ti jako by v životě rodiny také byli neustále přítomni a kupříkladu sledovali mé dětské kratochvíle na babiččině pohovce, viděli, jak míchám karty a pak sám se sebou hraju nebo jak vysílám oddíl vojáků do útoku na německé pozice za kopcem, který znázorňoval polštář.

O nich však babička taky nic neříkala. Proto se jejich přítomnost jevila jen domnělá: ty fotografie, tak koloritní a hodnotné, ve skutečnosti vstup do časů minulých naopak zakrývaly a zapečetovaly – jako beztvánní duchové mrtvých, střežících rodinný krb.

...V srpnu jedenadevadesátého jsem měl pocit, že ty dveře do minulosti otevřel dokořán babiččin rukopis. Babička

prostě nechala hnědý sešit na mém stole – beze slova, bez vysvětlujícího písemného vzkazu, jako cosi samozřejmého, zrozeného ze samotného životaběhu, ještě včera nemožného, dnes však přímo nevyhnutelného; bylo to tři sta stránek, popsaných nejrůznějšími pery a nejrůznějšími inkousty, stránek už docela zežloutlých, protože ten rukopis začal vznikat už velmi dávno.

I když jsem ještě nevěděl, co babička Táňa vlastně do sešitu napsala, byl jsem si jist, že až si její vzpomínky přečtu, temnoty minulosti zmizí a já všechny a všechno spatřím; znovu se narodím a vstoupím do nového života, protože tam mě kniha zavede sama.

I bez babiččina vysvětlování jsem pochopil, že ta kniha je moje, že je určena mně a že matce a otci bych se o ní možná zmiňovat neměl; babička své poselství uchystala jen a jen pro mě, protože je nepovažuje za schopné přerodu – proto také před nimi držela vše v tajnosti.

Jednou večer jsem vyšel s rukopisem na balkon a zrovna jsem uvažoval o tom, že právě teď začnu číst; přál jsem si větřík, šelest listí, šerý soumrak a první hvězdy – to vše jako předeheru k četbě; vůbec jsem přitom nezaslechl a nezaznamenal, že se vrátil otec, zašel do mého pokoje... a zastihl mě se sešitem v rukou.

Na to, abych řekl, že je to normální školní sešit, jsem v sobě samozřejmě neměl dost vnitřní kázně či duchapřítomnosti. Otec na sobě sice nedal nic znát, ale velmi se podivil a taky urazil: proč babička své vzpomínky předala mně, a ne jemu, svému synovi?

Zeptal se mě, zda už jsem to začal číst a já, blbeček poctivá, jehož se rázem zmocnil jakýsi smyšlený pocit viny vůči němu, se přiznal, že ne, že jsem ještě nezačal. Otec mě požádal, aby se na rukopis mohl podívat – a tak jsem mu ho dal, i když jsem hned pochopil, že ho odevzdávám nadlouho, že otec se do toho hned pustí a sešit mi nevrátí, dokud ho nebude mít celý přečtený. Přiznám se, že mi ho tehdy bylo líto, protože jsem

si nepřál konflikt, který by mohl vzniknout mezi ním a babičkou – konflikt či dokonce odcizení – a tak jsem právo prvního čtení obětoval, i když jsem chápal, že z mé strany je to právě oběť.

A jaký je v tom rozdíl, řeknete si; kdo a v jakém pořadí to bude číst; tak si měsíc počkám, nebo jak dlouho to bude otci trvat, a pak rukopis dostanu zpátky – co se za měsíc může změnit, co se stane, když nebudu první, ale až druhý, kdo tyhle řádky uvidí?

Přesto mi však bylo líto, že se otec rukopisu zmocnil: on sám asi tak docela nechápal, nakolik je pro mě důležitý a myslel si, že mě opanovala jen pomíjivá zvědavost, a já už neměl možnost vysvětlit mu své pocity. Chápal jsem, že tu došlo k jakési nepřesnosti, k jisté závadě, a litoval jsem, že jsem neměl dost duchapřítomnosti na to, abych se uchýlil ke lsti a oklamal ho, jenže teď už se nic vrátit nedalo.

Otec nikdy nebyl rychlý čtenář, řekl bych dokonce, že když v knize narazil na nějaké nudné místo, které se klidně dalo přeskočit, on ho pročítal s dvojnásobnou pozorností a zavile si tak cvičil vůli. Já přirozeně očekával, že tentokrát text zhltně za den či za dva, v jednom zátahu. Jenže on, jako by si chtěl prozkoušet mou trpělivost, četl snad po třech čtyřech stránkách denně a obložený encyklopediemi a ročenkami si pořizoval obsáhlé zápisky a kreslil si jakési tabulky a grafy či dokonce varianty genealogického stromu.

Otec už nejednou hodlal s babičkou Táňou promluvit, něco si upřesnit, požádat ji, aby si vybavila detaily – úplně všechno tam přece vypsát nemohla, předpokládal automaticky.

Jenže to vypadalo na to, že babička Táňa zaznamenala opravdu všechno, jako by jí sám proces psaní posloužil jako opora paměti. Když pak byl rukopis uzavřen, ukázalo se, že papír si nakonec pamatuje víc než babička sama. Hned nato onemocněla, zeslábla, jen s obtížemi vstávala z postele a stěžovala si na bolesti hlavy; během velice krátké doby, možná jen dva tři týdny to byly, zapoměla skoro všechno, co si

zaznamenala, a z hlavy se jí snad vykouřil i samotný fakt existence těchto jejích vlastních memoárů, přestože události a záležitosti posledních dnů v domácnosti si pamatovala zřetelně, i když se v nich orientovala tak trochu tápavě.

Vypadalo to, jako by se její existence rozpoltila, jako by její lidská bytost byla jen přílohou stovek stran, zdálo se, že na vahách bytí je papír popsaný inkoustem shledán těžším než lidské tělo. Když jí otec její zápisky ukázal, hleděla na ně překvapeně a rozpačitě se usmívala: já ani sama nevím, jak se to stalo a kde se to všechno najednou vzalo.

Rodiče k ní volali lékaře, ten předepisoval nějaké prášky, mluvil o jakýchsi mozkových cévách a chápavě pokyvoval hlavou – inu, to víte, věk je věk... Ve mně ovšem sílil pocit, že babička té nemoci sama otevřela vrátka a postupně ze života mizela – dělo se s ní cosi, co s chorobou nemělo nic společného.

Já doma trávil podstatně víc času než rodiče, a tak mi za povinnost bylo uloženo dávat na babičku Táňu pozor. Ráno a večer, když jsme v bytě bývali všichni čtyři, se babička chovala jako obvykle, stejně jako dřív, po celou tu dobu, co jsem ji pamatoval. Když ale matka s otcem odešli, když občas přestala mou přítomnost zaznamenávat a zapomínala, že v bytě ještě někdo je, zjevovala se tu kromě ní ještě jakási jiná babička Táňa, již jsem neznal.

Odjakživa se vyznačovala mimořádnou redaktorskou pečlivostí, takže jsem rozhodně nepamatoval, že by někdy něco rozbila, rozsypala, rozlila či převrhla, že by se jí připálila kaše, nebo uteklo mléko a připeklo se ke sporáku, nebo že by se jehlou píchla do prstu. Teď ale jako by se živly a dokonce i jen věci kolem ní splášily, takže bez malé pohromy se neobešel jediný den. V babičce se usadil malý démon zkázy, který k životu probouzel síly chaosu a já se s nimi jako dobrý strážce utkával.

Ten démon, či spíš démonek, mistrovsky zneužíval babiččiny zesláblosti i její zapomnětlivosti; maně mě napadalo, že si do hlavy vzal zkázu celého bytu. Babička neznámo proč

pouštěla plyn a já musel vyvětrat celou kuchyň, nebo položila noviny příliš blízko k zapálenému hořáku, zapínala elektrická kamínka a nevěnovala pražádnou pozornost tomu, že jejich rozpálené spirály se dotýká záclona; hrozila nám potopa, požár i zloději – kolikrát se stalo, že babička otevřela venkovní dveře a nechala je tak; pěšinu do naší domácnosti si zkrátka hledaly ty nejrozmanitější pohromy.

Teprve pak jsem pochopil, že chce něco zničit, že bloudí po místnostech a vede výslech věcí, jež mezi sebou ukrývají cosi, po čem ona pátrá. Jednou jsem se vrátil z nákupu a našel ji celou uplakanou nad lavorem plným papírového popela; něco spálila a zřejmě až pak pochopila, že to bylo něco jiného, než chtěla.

Je možné, že by hledala rukopis a chtěla ho zničit? Že by si to všechno rozmyslela? Že by se rozhodla vzít své vzpomínky zpět? Jenže rukopis ležel na otcově stole a ona kolem něj prošla snad stokrát. Že by si nepamatovala, jak sešit vypadá? Že by si nepamatovala, co přesně je třeba zlikvidovat, a tak se pokouší na domácnost přivolat neštěstí, které spolyká všechno naráz? Co v sešitě asi je, co tam zapsala, proč ji to najednou tak znepokojuje a souží, když přece rukopis k přečtení do našich rukou odevzdala sama? Souvisí to nějak s tím, že si v něm čte otec a ne já? A babička si to uvědomuje?

Kolikrát už jsem chtěl rukopis otevřít, dokud byl otec v práci, jenže ten měl takovou zvláštní vlastnost: při své svrchované pořádkumilovnosti by si rozhodně všiml, že sešitu se někdo dotkl; už v dětství jsem si ujasnil, že se můžu hrabat v maminčině či babiččině almaře, ale jakmile vstoupím na otcovo výsostné území a vyjmu třeba z rýsovacích potřeb kružítko, z něhož bych si udělal vytáhlého nohatého kovového mužíčka, budu nevyhnutelně odhalen, i když všechno vrátím s milimetrovou přesností zpátky na místo; a pak mě napadlo, že ten rukopis není pro dva čtenáře naráz a že se k němu nelze chovat jako k normální, běžně dostupné knize, kterou prostě otevřete a čtete si v ní.

Otec, který o babiččiných běsech nevěděl – a já mu nic nevykládal, podvoloval jsem se pocitu, že takhle je to správně, protože k večeru se babička vždy upokojila a byla zase normální – si po příchodu domů dál četl v jejích pamětech. Měl za to, že babička jednoho krásného dne pochopila, že ze života už jí zrovna moc nezbývá, a tak se na jeho sklonku rozhodla vylíčit vše, co věděla a viděla; když z nejstarší generace v kdysi početné rodině zůstala sama, plnila povinnost poslední z rodu, povinnost vůči předkům i potomkům.

Panorama minulosti, které se před otcem otevřelo, ho ohromilo: byl to člověk zdrženlivý, afektu nepodléhající, ale teď co chvíli líčil detaily z rodinné historie; ukázalo se třeba, že náš nejvzdálenější prapředek byl tatarský murza, který do ruských služeb přešel po bitvě na Kulikově poli... Jen si to představte – děti se vozily na vlečce večerní róby, šelestící po parketách rodinného sídla... Jako na klouzačce po zadku sjížděly po celtě lazaretního stanu... A také se ukázalo, že babička osobně viděla Tuchačevského...

Otec z rukopisu rád citoval, když k nám přicházeli jeho a matčini přátelé, a tyhle citované věty se pak s upřímným nadšením předávaly od úst k ústům; poslouchal jsem ty útržky den po dni, týden po týdnu – a po celou tu dobu se ve mně rozrůstaly nejasné pochyby, ba nechápavost, jež mě samotného zarážela.

Proč se babička Táňa přes den proměňuje ve zmítající se přízrak? Kvůli Tuchačevskému? Nebo vlečce večerní róby? Či snad kvůli lazaretnímu stanu? Ne, to přece není možné!

Po nějakých dvou měsících mi otec velmi slavnostně, až příliš slavnostně, rukopis předal. Zřejmě se cítil vinen tím, že se ho zmocnil, a tu slavnostnost chápal jako omluvu. Především však cítil, že teď už nejsme jen otec se synem, ale čísi pravnucci a prapravnucci, potomci těch, co zmizeli ve tmách staletí a přežívali jen v našem rodovém příjmení.

Jak jsem pochopil mnohem později, babička vložila do své knihy cosi, co se zplna otvíralo jedině jejímu prvnímu čte-

náři. A to kouzlo prvočtení, určené mně, si uzurpoval otec – přičemž kouzlo fungovalo stejně, jako když nepřesně vystřelený Amorův šíp změnil náhodného kolemjdoucího v beznadějně zamilovaného nešťastníka.

Dokonce i když jsem deníky četl jako druhý a přitom jsem věděl, jak se babička zmítá, divže jsem tomu kouzlu nepodlehł také. Text žil a dýchal, vyluzoval svou melodii jako přepychová hrací skříňka. Otevírala se v něm okna do staletí a v pozadí se nejasně tyčily postavy velikánů; z přístavů vyplouvaly lodě, tekla krev, lidé střídali země i poddanství; a já se nechal unášet, hroužil jsem se do slov, prolétal epochami, stěny temnot se rozestupovaly a naopak se rozšiřoval prostor osvětlený, ono historické *pole*, kde své velké skutky konali moji dalecí předkové.

Kdybych se dokázal zastavit a vše si přečetl jen jednou, zůstal by ve mně právě jen onen nádherný pocit rozestoupivších se hranic. Jenže já si text přečetl i podruhé, potřetí, počtvrté, po páté; jistá zcela samozřejmá, a proto nezbadatelná zvláštnost všech líčení mě přitom vlastně zarážela hned napoprvé.

Vzpomínky se skládaly ze dvou částí.

První tvořily rodinné legendy z osmnáctého a devatenáctého století a babička je zapsala tak, jak je sama v dětství slyšela od starších: děti musely jít spát, závěs se zatáhl, ale děti spánek jen předstírají a dospělí začínou vykládat všelijaké historky o prapředcích, o jejich setkáních, láskách, smrtích i rozlukách; poslouchat takové příběhy, sedět za noci u společného stolu – to je přeče to, co značí rodinu.

Zimní vlaková stanice kdesi u Kalugy, dva vlaky, které uvízly v závějích: přesně takhle se potkal prapraděd s praprabábou... Pak jejich svatba, již se příbuzní snažili zabránit: praprabába byla z chudé měšťanské rodiny, kdežto prapraděd plukovník s perspektivou generálských epolet, dědic panství a miláček vznešeného příbuzenstva, které na něj v souboji ctižádostí hodně sázelo. Následoval manželský život, pro jehož účely si pořídili malou usedlost nedaleko Serpuchova, narození tří

dětí a prapradědova smrt na Kavkaze... Pradědeček se stal vojenským lékařem, bojoval v rusko-japonské válce a se svou příští ženou se podobně jako jeho otec seznámil v jakémsi Zapadákově na Transsibiřské železnici, kde na vedlejší koleji stál sanitní vlak. A znovu tu byl sňatek rodinou neschválený, znovu děti, načež začala první světová válka...

Bože, jak úhledné, jak vánočně milé a cukrkandlové byly tyhle příběhy, skutečné příběhy devatenáctého století! Pro člověka z konce století dvacátého stav ráje, dějinné panenskosti, k níž se už nelze vrátit. Nebyl jsem s to pohlížet na sebe stejně jako na ně, na ty vzdělané šlechtice, kteří se za své dědičné tituly styděli, na předky, kteří za vrchol hrůz a nejvyšší míru útrap pokládali obranu Sevastopolu za Krymské války či obranu Šipky na konci let sedmdesátých.

Ve druhé části babička psala o tom, co viděla a čeho byla přímým svědkem sama – o první světové válce, o občanské válce, o letech dvacátých a třicátých a pak o velké vlastenec-ké... Zažila putování s otcovým lazaretem po týlech ruských armád v Haliči a na Ukrajině; následoval rok sedmnáctý, otcova nemoc, návrat na panství a tam klášterní samota; v osmnáctém šel můj praděd sloužit k Rudé armádě; a znovu trmácení s lazarety, tentokrát v týlu rudých front a armádních uskupení; velké rozkmotření, příbuzenská nenávisť, část rodiny odešla do emigrace a mladší pradědův bratr, taky důstojník, sloužil v Kolčakově armádě a pak zmizel; starší bratr, kněz, patrně unikl z Krymu s Wrangelovými vojsky, anebo ho po obsazení poloostrova popravili rudí. Jak to tak vypadalo, ona neurčitost, tedy zda tito bratři, oba programově nejnenáviděnější nepřátelé sovětské moci, *pop* a *carský důstojník*, opravdu zahynuli, anebo naopak přežili a zmizeli za hranicemi, anebo se s novými jmény v utajení krčí někde na sovětském území, po mnoho let k příbuzenské trpkosti rodinných ztrát propůjčovala mandlově kyanidovou příchut': v jistém smyslu by pro ty, co zůstali a žili v Sovětském svazu, bylo lepší, kdyby oba bratři přede svědky zemřeli a vědělo se to.

Pozdní léta dvacátá – babička studuje, její sourozenci, jakož i přími či vzdálenější bratrance a sestřenice se žení a vdávají, takže původní rodina se postupně rozpadá: dvě třetiny těch manželství by přitom ještě před nějakými deseti lety byly zcela nemyslitelné. Babička zůstává sama – že by nikoho nepotkala? Či naopak neopětovaně milovala?

Létům třicátým není věnováno víc než deset stránek, a i ty působí dojmem, jako by byly napsány z jakéhosi vnitřního donucení: pár historek z práce v tiskárně, pár všednodenních příhod a jedna významná iniciativa – všichni vstoupili do jakéhosi rodinného družstva; roku 1938 zemřela prababička a sedm z těch deseti stránek je věnováno jejímu pohřbu.

Pak přišla válka a babiččino těhotenství, přičemž dítě do textu vstupuje tak nečekaně a zároveň samozřejmě, jako by ho babička v sobě ve stádiu zmrazeného embrya nosila dobré desetiletí, zvykala si na ně a sžívala se s ním – a teprve pak o něm dala vědět čtenáři: když se začalo rozvíjet a růst, jak se na takové dítě sluší a patří.

Srpnový porod; pak podzim s Němci až těsně před Moskvou; všude panika, loupeže, poté úprk na východ; sovětská protiofenzíva, prosincový útok vedený tmou, mrazem a sněhem; první smrt v rodině – babiččin bratranec padl v zákopovém boji muže proti muži. A přitom za prvních pět měsíců války nikdo z rodiny neutrpěl sebemenší zranění; jenže smrt jako by z třídní knihy předčítala seznam žáků od A do Z a postupně se dostala až k našemu jménu – dosavadní odklad skončil.

Titíž lidé, o nichž byla řeč na stránkách z přelomu let dvacátých a třicátých, se teď vynořovali znovu – naposled; babička stíhala zaznamenat jen to, kdo a kde padl a pokud to bylo známo, pak i za jakých okolností. Ti, co zůstali v týlu, se náhle objevovali v první linii: babiččin bratranec akademik sehnal řadě příbuzných protekční práci v Leningradu. Jeho samotného jako neocenitelného odborníka letecky vyvezli do evakuace, kdežto ostatní zůstali v prstenci blokády, jejíhož konce se z nich nedožil ani jediný.

Jenže tyhle podrobnosti jsem se dovídal až z otcových doplňujících poznámek, jež si upřesňoval u příbuzných a vše porovnával s dokumenty; babička vše zapisovala tak, jako by to spíš zaznamenávat nechtěla; tato část vzpomínek jako by byla vynuceným přívažkem té první.

Zakoušel jsem jisté rozčarování. Očekával jsem totiž cosi velkorysejšího, bachovštějšího. A právě toto očekávání mi nakonec pomohlo pochopit, jak jsou vlastně její vzpomínky napsány a jaký v sobě ukrývají podtext.

Můj základní, mylný předpoklad spočíval v tom, že babička popsala celou minulost tak, jak si ji pamatovala, takže udělala veškerou práci za mě a já teď jen měl všechny ty nové znalosti vstřebat. Přísně vzato jsem jí připsal svůj cíl, totiž definitivní odhalení pravdy; ona však tohoto cíle nedosáhla anebo, což je pravděpodobnější, vůbec dosáhnout nehodlala. Proto se nakonec ukázalo, že důležitý není v první řadě obsah vzpomínek, ale můj způsob čtení – čtení mezi řádky a vlastně za textem, který na první pohled působil šalebným dojmem dokumentu; to na tom textu bylo nejzajímavější, to nejvíc vzrušovalo: nešlo o detaily z rodinného života na počátku dvacátého století, ale o nefalšovanou historickou detektivku.

První, co mě překvapilo, bylo to, že babička za předmět svého zkoumání nevolila jedince, ale rodinu, respektive člověka do této rodiny nějak zasazeného, člověka jako jistý *orgán* či *funkci* rodiny. Což vytvářelo velmi svéráznou optiku vyprávění, v němž chyběly jakékoli autonomně jednající postavy.

Tento pocit posilovala ještě jedna zvláštnost. Babička vše psala tak, jako by lidé v aktuálních historických souvislostech nikdy o ničem nerozhodovali. Zamilovávali se, poté – často za velmi dramatických okolností – nabízeli ruku a srdce, dávali se dohromady, plodili děti a škorčili se s rodinou. Jenže jakmile text dospěl do místa, kde se předpokládala osudová osobní volba, narážel jsem najednou na vágní fráze typu „pak otce povolali, začal sloužit v Rudé armádě“.

Takže mého praděda, šlechtice, carského důstojníka a jak se dalo předpokládat přesvědčením konstitučního demokrata, opravdu prostě „povolali“ a on „začal sloužit“? Tak to přece být nemohlo, jenže v realitě utvářené textem se to tak jevílo; v této realitě lidé žili výlučně v moci okolností.

K čemuž je třeba dodat, že ve stejném postavení jako její hrdinové se ocitala i sama autorka. Babička psala nanejvýš emocionálně a zároveň neosobně; ta emocionalita rázu uměleckého vznikala dejme tomu v popisech přírody, třeba v záplavě modrých straček v zátočině letní Oky, v samotné tkáni slov; zároveň však jako by ten text sepisoval kovaný ouřada s letitými zkušenostmi z práce na dokumentech: hlavně nikde nevyjádřit svůj názor, hlavně nic nehodnotit.

Přitom bylo dost těžké si toho všimnout, při tolika detailech a událostech, které trvale zaměstnávaly čtenářovu pozornost... Zaznamenat a zformulovat tenhle pocit jsem dokázal až při třetím či čtvrtém čtení. Kolik křivd a nespravedlností se tu popisovalo, mrtví z občanské války, mrtví z velké vlastenecké, sestry, které zemřely hladu za leningradské blokády... a nic. Žádná reakce, žádný křik, sténání či kvil, dovolávající se pomsty a odplaty, vše je zaznamenáno tak, jako by pociťovat křivdu a bolest byla jen zbytečná ztráta sil. A vůbec, vždyť přece nejde jen o rodinu – kolik lidí zlikvidovali, kolik jich vyškrtili ze života, kolik krve bylo prolito, kolik podlostí a ničemností se tu odehrálo... a reakcí je ticho...

Babička v tom textu *nebyla*, byl tu jen archivář rodinného odkazu, poctivý vypravěč, ale živý člověk tu zcela scházel. Ukryl se, zmizel v temnotách.

Nejdřív jsem si to vše vysvětloval tím, že babička byla omezena sama sebou, protože nedokázala opustit rámec vlastní zkušenosti, zvyk skutečné, přímočaré úvahy tajit.

Další dohad už byl jiný. Najednou jsem měl dojem, že babička si předsevzala projekt osvětový, mravoličný, a sestrojila jakýsi pozitivní „čistopis“ rodinných dějin, v němž nešlo o hledání pravdy a jehož hlavní důraz byl pedagogický, výchovný.

Slovo „čistopis“ měla babička ve velké oblibě, a když nějaké texty redigovala a korigovala, ráda do hromádek skládala čisté obtahy už bez zásahů a korektorských značek, kdežto počmárané hrubopisy okamžitě vyhazovala, protože ty vedle *čistopisu* neměly setrvat ani chvíličku.

Babička Táňa, napadalo mě, jako účetní života, dějin i všedního dne, prokalkulovávala všechna ta **má dáti a dal** – a měla-li to vyhodnotit podle pravdy, vycházelo obrovité obludné mínus. Ona však měla na mysli jakousi pozitivní lekci, takže její bilance musela končit maličkým, pranepatrným, ale přece jen plus (což je taky poučné, protože dobrého je vždy pomálu). Hodlala sepsat jakési apoštolské poselství, povzbudivý „list naděje“, kázání o dvacátém století, a proto byla jako svědek kromobyčejně subjektivní připravena k „milosrdné lži“ – i takováto paradoxní slovní spojení mají k dispozici biblisté.

Cítil jsem, že jsem uhl, jenže zatím zdaleka ne všechno; začal jsem přemítat o tom, že babička se doslova schovala za historii rodiny hlavně proto, aby nemusela líčit život vlastní, a ukázalo se, že materiál je pro tento účel víc než příhodný – bylo v něm plno dějových linií, námětů, tajemství, setkání i hrátek osudu.

Jak velice domnělý, jak klamný dokáže být obsah textu! Myslíte si, co všechno tu není napsáno a co vše to odhaluje, ale ve skutečnosti před sebou máte jen omezující rámec, zatážené záclony, protože se nikdy nedovíte, o čem všem se tu *ne*-píše. Něco pochopit a postřehnout dokážete výhradě z kompozičních závad, logických lapsů a dramaturgických nepřesností; myslíte si, že posláním textu je odhalovat, jenže on je tu proto, aby místo odhalování nahrazoval, aby místo jednoho sděloval cosi zcela jiného; je v tom hodně vynalézavosti a neúprosného diktátu: myslíte si, že jste získali velmi mnoho, ale ve skutečnosti jste nedostali skoro nic.

A obraz už je přitom namalován, hlína už ztuhla, rydlo bylo odloženo – tvůrce svou práci dokonal. Jenže vy se dovnitř ne-

dostanete, podtext nevydolujete, utajené nepostřehnete: právě dokončenost je fatální, bezvýchodná a čtenáře zotročuje!

Nádhera toho záměru mě až ohromila – hojností nabízených vzpomínek cosi skrýt.

A vtom (bylo to jako děsivé prohlédnutí paranoikovo, z něhož se vyklubala pravda) se mě zmocnil pocit, že všechny ty vzpomínky, celých těch tři sta stran je jedna velká krycí operace; text prošel krutou vnitřní korekturou, do níž babička vložila veškerý svůj redaktorský a korektorský um – a její redakce byla jak obsahová, tak kompoziční; ten text si klade velmi specifický a nezkušeným okem těžko postřehnutelný úkol.

Šlo o to, že babička Táňa ve svých pamětech ani slovem nezmínila dědu Michaila, dokonce ani radistickou legendu nezopakovala. A zdálo se, že otec tomu vůbec nevěnoval pozornost, anebo to rovnou neočekával. Já tomu zpočátku taky nepřikládal žádný význam, ale pak mě babiččina cenzura začala mást. Z toho, že se bezděky ocitla na jedné lodi s falzifikátory a retušéry, vytrhávající portréty z obrazových publikací a celé články z encyklopedií, na mě dýchlo cosi zlověstného.

V těch pamětech vystupovala jako vnučka, dcera, sestra, sestřenice, ale ne jako manželka, přítelkyně či matka. Tím pádem plynutí textu (vědomě či nevědomky?) velmi obratně usměrňovala tam, kam potřebovala.

Dědovi Michailovi se prostoru v tom textu mělo dostat až v duchu zásady zvědavého vnímání shod okolností a prvních znamení osudu: vždyť on v té době přece taky žil, učil se a pracoval... Stačila by prostá zmínka typu „a Michail v té době...“ Jenže tam nebyla, tahle zmínka.

Je to snad gesto neodpuštění? Nesmíření? Nenávisti? A pokud to opravdu bylo jen osobní drama, proč tedy jednoduše nenapsala: To nebyl dobrý člověk? To zůstává v temnotách...

Představil jsem si, že v naší velké rodině byl děda Michail nejspíš cizák. Vynořil se odkudsi z dějinné propasti, kam

světlo dokumentární paměti nedosáhne. Třeba chtěl vstoupit do jakéhosi nového okruhu, stát se částí většího celku. Jenže právě ten větší celek ho od sebe odpuzuje a nakonec ho z vyprávění i vymazává, „zabíjí ho“...

Začal jsem v rukopisu hledat zbytky vytržených stránek – třeba o něm babička původně psala, ale pak to odstranila... Ale to ne, všechny listy byly na svém místě. Já jsem však cítil, opravdu cítil, že nějaký text o dědovi Michailovi už měla, nějakou kapitolu, která by byla věnována jemu, a dokonce jsem si zhruba představoval, kam by tak mohla patřit; ona ale text, existující jen v její hlavě, nikam nepřepsala – protože se tak rozhodla. A ten nezaznamenaný text se teď jako duše usmrceného stále ještě vznášel nad rukopisem.

Inu což, pomyslel jsem si, to je nanejvýš materialistická úvaha: své tajemství si odnést do hrobu. V jistém smyslu jde o parafrázi stalinského „syn za otce neodpovídá“; je zajímavé, jak nečekané rýmy vytváří sám život! Ale proč se to stalo? Aby nikdo nepátral dál? A proč nikdo nemá pátrat dál? Protože by se dopátral něčeho hanebného? Nebo snad proto, že ono dávné tajemství je nebezpečné i po desetiletích? Anebo snad to i ono? Neplní nakonec ty paměti roli sarkofágu, podobajícímu se tomu nad čtvrtým blokem Černobylské jaderné elektrárny?

Jenže tyhle otázky jsem si klást nechtěl, na to jsem babičku až příliš miloval. Jedna myšlenka mi ovšem stejně dál nepoprávala pokoje: A kolik je v textu ještě takových *zón* mlčení, kolik je tam propadel? Vždyť absence dědy Michaila je očitá jen proto, že ke každému člověku patří i jeho otec; co všechno je tam ještě zamlčeno?

Babička Táňa tak mou pozornost bezděky sama zaměřila na dědu Michaila. Bylo jasné, že jsem se ocitl ve slepé uličce, že další informace nezískám – samozřejmě za předpokladu, že se babička nevzpamatuje a nerozhodne se o tom promluvit sama; jenže přemýšlet o dědovi Michailovi a tajích jeho života a zmizení v zásadě znamenalo zbůhdarma ztrácet čas.

Zároveň tu však byla předtucha, že už samotné čtení rukopisu rozhýbalo cosi v minulosti a probudilo jakési spící síly; nechtěl jsem o dědovi M přemýšlet, ale stejně jsem to činil – jako by mě postupně vtahoval vodní vír; byla v tom tajná spřízněnost, osudovost, která se generaci za generací opakovala, která mě s ním spojovala a poutala mě k němu.